

Dávid Csaba

Frici és Franci – Chopin és Liszt

(Privát muzikológia)

Ők ketten vajon mitől azok, akik? És miért kapcsoljuk össze kettejük alakját? Hiszen nem voltak testvérek, nem is egy nemzet fiai. Frici édesapja francia, édesanyja lengyel volt, ő maga Varsóhoz közel, Łelazowa Wolában született. Franci édesapja magyar állampolgár, az Esterházyak gazdasági tisztviselője, édesanyja osztrák leány, ő maga Doborjában született, amely akkoriban még Magyarországhoz, Sopron vármegyéhez tartozott.

Egy hiteles leírás szerint egy alkalommal korabeli, párizsi szalonban – a szalon ekkoriban nagyszerű, értelmes találkozó helyét (is) jelentette – Frici leült zongorázni a maga finom módján, halkán, de elképesztő ujjrendeket, és színeket alkalmazva. Aztán eloltották a gyertyákat, ő sötétben játszott tovább, majd megbeszélés szerint átadta a helyét a nála egy évvel fiatalabb Francinak, aki ugyanolyan lágyan, finoman játszott tovább. A jelenlévők csak akkor vették észre a váltást, amikor a gyertyákat ismét meggyújtották a teremben. Ez a történet néhány dologra rávilágít: egyrészt az ekkor még huszonvalahány éves Frici nagylelkű és kedves a barátaihoz, másrészt Franci technikailag ekkor még hasonlóképpen játszott, mint egy évvel idősebb barátja. És játszani – a szó köznapi értelmében – mindketten szerettek. Később Francinak, miután idős kort ért meg – ellentétben Fricivel – erőteljesebb, sőt, időnként talán viharosabb lett a játéka.

Mi a különbség kettejük zenéje között? Föltehetnénk ezt a kérdést, ha muzikológusok volnánk. Vajon mi jellemezte egyikük és másikuk játékmódját, zenei gondolkodását? Egyáltalán, mi tehát a különbség Frici és Franci zenéje között?

Mert a két ember között igenis van, még hozzá erőteljes különbség.

Frici, azaz Fryderyk Chopin vagy 1810 február 22-én, vagy ugyanez év március 1-én született, majd igencsak fiatalon, 39 évesen, 1849 október 17-én meghalt. Franci, azaz Liszt Ferenc majdnem kétszer tovább élt: 1811 október 22-én született és 1886-ban, július 31-én hunyt el, tehát 75 éves korában. Egy dolog mindenképpen közös bennük: mindkettőjük esetében két nép harcolt azért, hogy fiúknak tudhassák.

Friciért a lengyelek – és halványan a franciák – harcolgattak, miután francia édesapától és lengyel édesanyjától született. (Lengyel honfitársai egyébként úgy az 1835-ös évtől kezdve, amikortól Frici már európai-hírűnek számított, sokszor győzködtek, hogy „lengyelesítse” a nevét Chopinról Szopskira (ejtsd: sopszki) – a zeneszerző az efféle névjátékokat azonban szerencsére nem vette figyelembe.)

Franciért részben még ma is folyik a küzdelem a német ajkúak és a magyarok között, Liszt Ferenc ugyanis az egykori Doborjában (a mai burgenlandi Rainingban), azaz nem a mai Magyarországon született, mint Frici, aki a senki által sem vitatott hovatartozású, Varsó melletti Łelazowa Wolában. Francinak ráadásul az édesanyja volt osztrák. Vajon, az anya számít? Ha osztrák, akkor a zeneszerző is osztrák, miközben magyarnak vallja magát és Budapesten alapít Zeneakadémiát? Ha viszont lengyel az édesanya, Justyna, akkor eleve a zeneszerző is lengyel?

Igaz ugyanakkor, hogy Frici még francia anyanyelvű édesapjának is lengyelül írt leveleket, aki viszont franciául válaszolt. Chopin franciául – mondhatni – konyhanyelven tudott. Amikor a francia szervekhez hivatalos kérvényeket, beadványokat kellett írnia, akkor valamelyik francia barátját, többnyire a kedves Franchomme-ot kérte meg, hogy segítsen (Franchomme francia gordonkaművész volt). Igaz persze az is, hogy amikor a vitathatatlanul francia Delacroix néhány hetet együtt töltött Chopinnal Nohant-ban, George Sand birtokán, visszaemlékezéseiben a festő egyáltalán nem Frici francia tudására panaszkodik, hanem büszkélkedik kettejük beszélgetéseivel, amikor például Chopin elmondja neki, mi is a zenében az a bizonyos „kontrapunkt”. Franci viszont elsősorban franciául, másodsorban németül írt. Mégis, mégis... nem „Francia rapszodiákat” írt, hanem magyarokat, még ha kissé a cigányzenéből eredeztetve is.

Miről beszélünk? Chopin Párizsban nyugszik, Liszt pedig Weimarban – és? (Az, hogy Frici szívét átvitték Varsóba, a Szent Kereszt templomba, részletkérdés, nemzeti gesztus. Franci szobra pedig ugyanakkor – és méltán, ugyancsak nemzeti gesztusként – a budapesti Zeneakadémia épületének homlokzatát díszíti.)

*

A két zongorista-zeneszerző között általában baráti volt a kapcsolat, bár mindketten utaztak ide s oda, nem mindig sikerült találkozniuk. Juliusz Słowacki, a nagy lengyel drámaíró említ egy pletykás esetet, amikor – a nap pontosan

nem tudható, de 1834-ben – azt írja Párizsból édesanyjának, Lengyelországba, hogy Chopin, Liszt s még jó néhányan jelen voltak:

„ – csupa férfi volt az estélyen... Chopin, a híres zongorista játszott nekünk... különféle költészetekről beszéltünk, egyszerűen igen jó telt az este /.../

Néhány nap múlva Straszewicznél (ejtsd: sztrasevics) volt egy újabb este – de szokás szerint a hosszú előkészületek nem sikerülnek, így aztán ezen az estén iszonyúan unatkoztunk 10-től éjjel kettőig – a végén azonban Chopin leitta magát és gyönyörű dolgokat improvizált a zongorán /.../”

Elképzelték, hogy a „leitta magát” kifejezés kissé túlzó, mert – mai szóval élve – inkább csak kissé mólós lett, de az még inkább elképzelhető, hogy a jórészt érzelmi indíttatású Chopin egy-egy ilyen esetben, barátai között milyen elképesztő improvizációkat adhatott elő.

Voltak más esetek is, olyan is, amikor – teljesen privát ügyben – Frici és Franci összekülönbözött. Az ilyen történetekben egy másik, igen személyes és fájdalmas dolgot fedezünk fel: Chopin beteges volt, tüdővészben szenvedett. És a tüdőbajosok módján voltak hatalmas, felívelő lendületei (köztük nemi indíttatásúak is), és voltak lehangoló rosszulletei, amelyek akadályozták akár a társasági érintkezést is. Magyarán: Chopin hol nagyon élénk, hol igen depresszív volt, rosszulletek gyötörték. Ám mindig, minden időben nagyon is érzékeny. Liszt ezzel szemben makkegészséges fiatalember, akinek – sok egyéb között – a nemi készletével sem volt baj. Ha lehet, akkor gyerünk, hajrá... Liszt majd csak jóval később válik meggondolttá, olyan életkorban, amelyet Chopin nem ért meg.

*

Két fényképet érdemes összehasonlítanunk, mindkettő néhány hónappal a halál előtt készült: Liszt méltóságos, fehérhajú öregúr... valamikor 1885-ben, 86 elején. Chopin a világgal és önmagával vitában álló, betegségtől gyötört fiatal férfi 1849 nyarán. Liszt nyugodtan ül egy fotelban, Chopin rosszul érzi magát és szinte ellenségesen tekint a felvevőgépbe. (Ehhez tegyük hozzá, hogy Delacroix Chopin-portréja – talán a legismertebb kép – tulajdonképpen összegzés: egy nagyszerű zenész összefoglalása.)

De nézzünk leveleket: Anna Liszt (azaz Liszt Ferenc édesanyja) Párizsban 1836. május 12-én ezt veti papírra:

„Kedves Chopin úr!

Ma reggel kaptam levelet a fiamtól, amelyben azt írja, hogy 14-én érkezik és kéri, hogy Önt értesítsem. Ittléte legfeljebb 4-5 nap lesz; szeretne találkozni legjobb barátaival, akik közé elsősorban Önt számítja. Adieu, teljes szívemből csókolom Önt.”

Számítsuk le a kor szokásos, mai kifejezéssel „édelgő” stílusát („teljes szívemből csókolom Önt”), s mindjárt a lényegnél vagyunk: Anna Liszt mindent megtett, hogy fia és Chopin úr találkozhassék.

De akadnak más levelek is, Hector Berlioz Párizsban ezt írja:

„Chopinkém!

Hozzánk, a Montmartre-ra kirándulás készül, St. Denis utca 10; remélem, hogy Hiller, Liszt és Devigny is jönnek Chopin társaságában.

Hatalmas bohócság.

S még rosszabb.

H.B.”

(Magyarázként annyit, hogy Ferdinand von Hiller német karmester volt, a Devigny nevű urat nem tudom kideríteni.)

Magyarán: nagy életet éltek a művészek, zenészek, zeneszerzők, néhány arisztokrata, költők és írók amott, Párizsban.

*

De attól még alkottak, s nem is akármit.

Chopin például már 1831-re létrehozta etűdjeinek egy részét, például az opus 12-be tartozó műveket, amelyek – ha hiszik, ha nem – alapvetően a jobb kéz és a bal kéz szétválasztásának (a játék szétválasztásának) módját voltak hivatottak elősegíteni. Ennek igazolására kiválóan alkalmas egy olyan etűdje, amelyben a bal kéz alá s fel szaladgál, mindent meghatározva, míg a jobb kéz fölül (az úgynevezett kétvonalas, sőt, háromvonalas tartományban) üt viszonylag keveset. (Ez az úgynevezett Forradalmi etűd, tetszik rá emlékezni? Mennyire a kontra, rekontra, szubkontra billentyű-tartományok, tehát a bal kéz határozza meg a művet!)

Chopin nagyon sietett, hiszen neki csak 39 év adatott, addig kellett mindent elintéznie. Liszt kissé ráérősebben – és föltétlenül hevesebben – élt, hiszen 75 éve volt mindenre. Chopin már 19 évesen létrehozta f-moll zongoraversenyét,

amelyet a későbbiekben II. zongoraversenynek neveztek, majd 1830-ban, 20 évesen az I.-nek titulált e-moll zongoraversenyt. És már ugyaneddig az 1830-ig számos mazurkát, keringőt, polonézt, valamint egyéb zenedarabokat alkotott. Tényleg nagyon sietett. A zongora költője volt: állítólag olyan finoman, érzékenyen játszott, hogy – a hölgyek ámuldozásától eltekintve, aminek részben a kor szűk fűzői is oka voltak – valóban elámitotta a közönséget. Mindenesetre Chopin szinte minden darabjában érzi, hogy ez az ember csak és kizárólag egy hangszerben tudott gondolkodni, abból csalt elő elképesztő színeket. (Szélsőséges példa erre a két zongoraverseny, amelyekben alig-alig jut valami kevéske szerep a „tutti”-nak, a zenekarnak, igazándiból csak a „solo”, a zongora játszik.)

Érdemes itt megemlíteni a Mendelssohn által Lipcséből, Fanny Henselnek 1835 október 6-án írt levélből egy részletet:

„Zongorajátékában van valami olyan, kizárólag reá jellemző, ugyanakkor annyira mesteri, hogy bátran nevezhetjük egészen tökéletes virtuóznak; /.../

Örömmel beszélgettem ismét igazi zenésszel, nem amolyan fél-virtuóz-fél-klasszikussal, aki a zenében szeretné összekapcsolni az erény magasságát a bűn édes vágyával, hanem olyannal, akinek saját, kijelölt iránya van. És bár az ő iránya végletesen különbözik az enyémtől, tökéletesen megértjük egymást...” – írja Chopin lipcsei látogatásáról.

*

Liszt jóval később lépett porondra, mint igazán önálló zeneszerző: bár például az „Egy utazó naplója” című ciklikus művei az 1830-as évek második felében keletkeztek. Volt ugyan egy kísérlete, a Don Sanche című opera, amelyet a Párizsi Nagyopera 1825-ben (azaz Liszt 15 éves korában) mutatott be, de valljuk be, ez „nem az igazi”.

Liszt elsősorban az úgynevezett programzenében alkotott sokat és nagyot: valóban nagy művei talán főként a szimfonikus költemények, a Tasso, a Les Préludes, a Prométheusz, a Hungária, a Dante például később, az 1840-es évek legvégén, s az 1850-1860-as években keletkeztek. A Szent Erzsébet legendájának létrejötté kissé elhúzódtott, születési éve 1857/62, a Missa Solennis-é 1856 volt. Egyáltalán, az ő számára igazán az 1850-es évek hozták el a termést. Azt, amelyet aztán később is begyűjtött, a 60-as és 70-es években is, számos művében. Az első időkben inkább virtuóz zongoristaként volt ismert, csak később lett valóban nagy zeneszerző is. Ebben pedig része volt a lengyel származású Karolina Iwanowskának, azaz Sayn-Wittgenstein hercegnének.

Mint mondtam, Liszt egy kissé ráért, hiszen 75 évet kapott az Úristentől.

Játékmódja, zongorakezelése – részben persze, az említett fizikai-erőnléti különbségek miatt is – bizonyára erőteljesebbé, de érettebbé is vált az évek során. Megtanulta kiválóan kezelni a zenekart – Chopinnal ellentétben, aki a zongora megszállottja és egyes számú poétája volt – Liszt Esz-dúr zongoraversenye is, A-dúr zongoraversenye is erről tanúskodik. (Mellesleg, és tisztán érzelmi alapon: nem véletlen, ugye, hogy Chopin két moll-zongoraversenyt hagyott a világra, míg Liszt két dúr hangneműt...)

*

Vajon mindez jelent valami különbséget a két ember, a két barát, a két jó ismerős között?

Egyet mindenképpen: a lendületes, életerős Liszt például írt is, míg Chopin jórészt csak a családjának írt, amúgy meglehetősen színes és nagyon hiteles leveleket. Liszt viszont a nagyvilág elé állt, sok egyéb között „F. Chopin” című, Párizsban, 1852-ben megjelent visszaemlékezésével. Megtehetette, hiszen barátja már három éve halott volt – de szép, igaz szavakat írt le Chopinről, még ha kissé dagályos stílusban is.

Amúgy pedig az égvilágon semmi különbség köztük: mindketten zeneszerzők, zongoraművészek voltak, Liszt ugyanúgy, mint Chopin. Egész világnak (egész zenekarnak) tartották a zongorát, aztán Liszt még tovább ment, és valóban egész zenekart, egész kórust szólaltatott meg.

Aki hosszabb ideig él, többet tehet. Akinek viszont rövid idő adatik, az siet... A lényeg ugyanaz marad: ez a két ember – kissé más-más stílusban – annyi örömet szerez immár két évszázada azoknak, akik hallgatják őket, hogy bizonyára valódi öröklétük van.